

Taryhyň iň meşhur içalylary

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 22 январа, 2025

Taryhyň iň meşhur içalylary TARYHYŇ IŇ MEŞHUR IÇALYLARY

XX asyrda bolup geçen uruşlar, syýasy gapma-garşylyklar we ykdysady krisizler kontrrazwedkanyň ähmiýetini hasam artdyrdy. XX asyr sözüň doly manysynda "Jansyzlaryň asyry" bolupdy. Bu gezek Siziň üçin geçen asyrda jahanyň iki uly urşundan "sowuk urşa" çenli döwürde taryha adyny ýazdyran meşhur içalylaryň sanawyny düzdük...

- **Mata Hari**

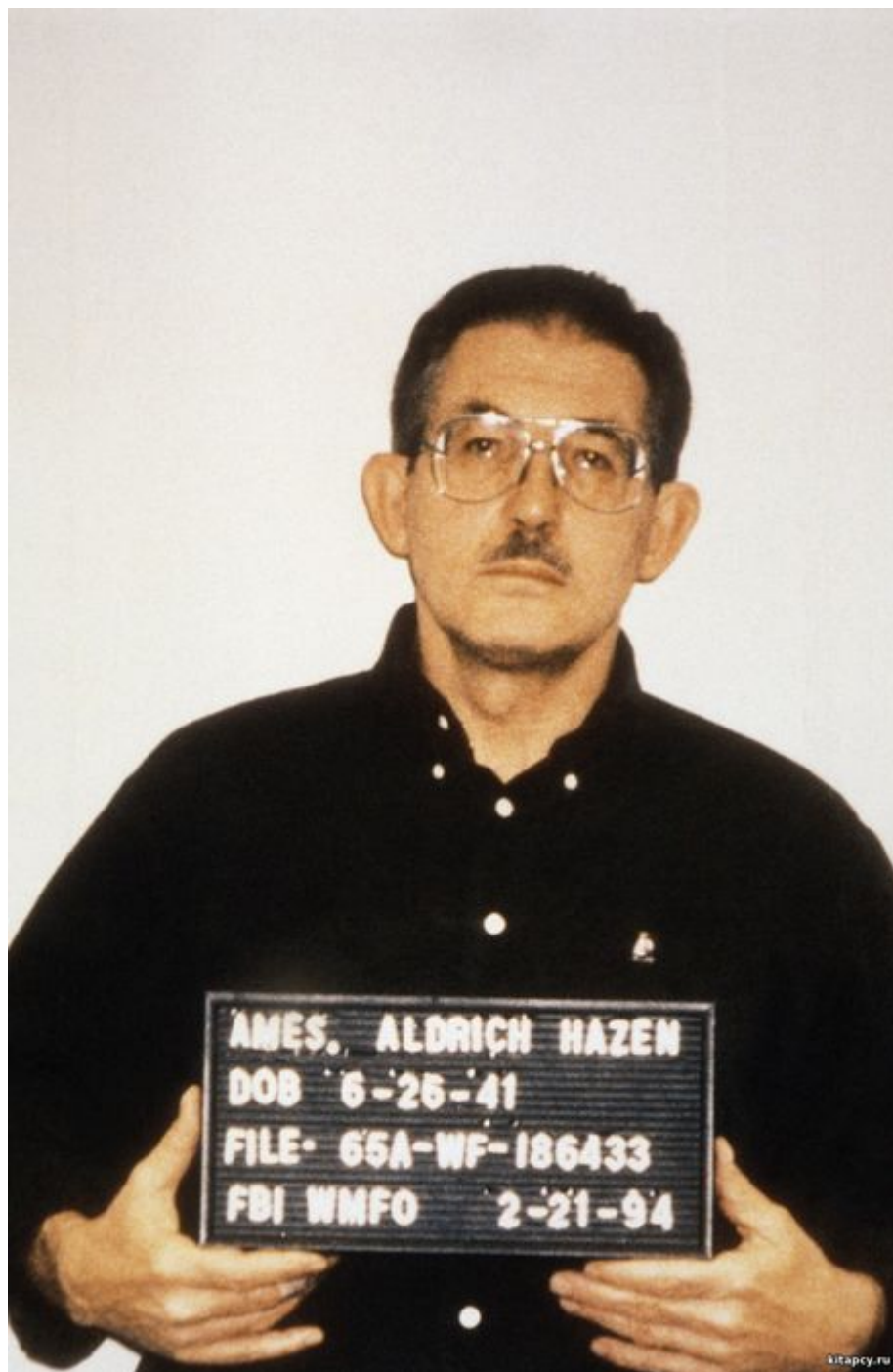
Birinji jahan urşy ýyllarynda Germaniýanyň hasabyna jansyzlyk eden tansçy jelep Mata Hariniň hakyky ady Margareta Gertruda Zelladyr. Fransuz, iňlis we rus ofiserlerinden we ýokary wezipeli döwlet işgärlerinden iňňän gizlin harby syrlary alyp, olary "gyzyna ýazylan hat" görnüşine getirip nemes komandowaniýasyna ugradypdyr.

Mata Hari 1917-nji ýylyň 15-nji oktýabrynda fransuzlar tarapyndan atylyp öldürilýär.

- **Huan Pužol**

Taryhyň ikitaraplaýyn jansyzlaryndan bolan Huan Pužol 1912-nji ýylda Barselonada doguldy. Pužol Ikinji jahan urşy ýyllarynda hem Faşistik Germaniýanyň hasabyna, hem Angliýanyň hasabyna jansyzlyk edipdir. Iňlisleriň hasabynda onuň agent lakamy "Garbo", nemeslerde bolsa "Alarik Arabel" bolup gidipdir. Pužol 1988-nji ýylda Wenesuelanyň paýtagty Karakasda aradan çykypdyr.

- **Oldriç Eýms**

1941-nji ýylda doglan we ABŞ tarapyndan 1994-nji ýylda ömürlük tussaglyga höküm edilensoň häzirem türme tussaglygynda oturan Eýms hem ABŞ-nyň gizlin razwedka gullugy MRU-nyň, hem SSSR-iň hasabyna jansyzlyk edipdir.

MRU-nyň ofiseri bolup işe başlandan soň 1969-njy ýylda Türkiýäniň paýtagty Ankara şäherine ugradylan Eýmse berlen tabşyryk sowet konrrazwedkasynyň işgärleriniň ABŞ-nyň tarapyna çekmek bolupdyr.

Aýaly bilen aýrylyşansoň maddy kynçylyklara uçran Eýms 1985-

nji ýylda SSSR-iň Waşingtondaky ilçihanasyna gidip, olara amerikan döwlet syrlaryny satyp, sowetleriň hasabyna jansyzlyk edip başlapdyr. Şol bir wagtyň özünde MRU-daky wezipesinde hem işläň Eýms KGB-niň we Gyzyň Goşunyň içine siňen amerikan jansyzlaryny sowetlere aýan edýär. Aýan edilen jansyzlaryň 10-y öldürilýär. Eýmsiň birden bol-elin durmuşda ýaşap ugramagy FBI-niň ünsüni özüne çekýär we yzarlanyp başlan Eýms kän wagt geçmänkä ABŞ tarapyndan ilki SSSR-iň, Russiýa Federasiýasynyň hasabyna jansyzlyk etmekde aýyplanyp tussag astyna alynýar.

Eýms taryhyň iň gymmatbahaly jansyzydyr. Onuň durmuşy hakynda 1998-nji ýylda "Aramyzdaky dönük" («Aldrich Ames: Traitor Within» – «Олдрич Эймс: предатель внутри», в другом переводе «Шпион») ady bilen kinofilm hem döredildi. Şeýle-de 2013-2014-nji ýyllarda "ABC" amerikan teleýaýlymynda berlen sekiz bölümlük "Işeňňir" («Активы» англ. "The Assets" – американский мини-сериал, основанный на книге «Отчет об Олдриче Эймсе и людях, которых он предал») teleserialynda hem Eýmsiň obrazy janlandyryldy.

Iňlis jansyzy we ýazyjy Frederik Forsaýtyň "Ikona" romanynda hem Eýmsiň çeper obrazy işlenipdir.

- **Isser Harel**

Ýewreý jansyzy Isser Harel (ýewr.: יִסְרָאֵל גַּלְפֵּרִין, hakyky ady Izrail Natanowiç Galperin) Buenos-Aýrese gaçan nemes nasisti Adolf Eýhmanyň 1960-njy ýylda ele salynmagy boýunça geçirilen operasiýanyň baş gahrymanydy.

Ol Ysraýylyň Kontrrazwedka gullugyna birnäçe ýyllap (1948-1963) başlyklyk etdi.

Russiýadan Ysraýyla göçen Harel 1963-nji ýylda öz arzasy bilen wezipesinden gidip MOSSAD-yň hataryndan çykdy.

"Howpsuzlyk we demokratiýa", "Jihad", "Sowet jansyzy", "Dogan doganyň garşysyna", "Kasterniň ölümi boýunça hakykat", "Uly

aldaw", "Ýossel operasiýasy"... birnäçe kitabyň awtory Harel 2003-nji ýylda Tel-Awiwde aradan çykdy.

- **Markus Wolf**

Ýazyjy Fridrih Wolfuň ogly we belli kinorežissýor Konrad Wolfuň dogany Markus Iogannes Wolf Adolf Gitleriň häkimiýet başyna gelmegi bilen aslynyň ýewreýdigi sebäpli SSSR-e gaçypdyr. Ol Germaniýa Demokratik respublikasynyň merkezi hökümetine we kontrrazwedkasyna birnäçe ýyllap ýolbaşçylyk edipdir. Wolf tegelek 34 ýyllap kontrrazwedkanyň 2-nji belgili adamy bolup "Sowuk urşuň" gidişinde möhüm rol oýnapdyr.

1950-1980-nji ýyllar aralykda Günbatar Ýewropa ýurtlaryna dört müňden gowrak jansyz ýerleşdiren Wolf jansyzlary saýlap-seçip alanda görmegeý we syratly bolmagyna üns beripdir. Munuň düýp sebäbi bolsa döwlet işlerindäki sekretarlaryň gowşaklygyndan peýdalanmakdy. Şonuň üçin Wolfuň elinden çykan jansyzlara "Romeo jansyzlar" diýip at berlipdir.

Markus Wolf 2006-njy ýylda segsen üç ýaşynda Berlinde aradan çykdy.

- **Rihard Zorge**

1895-nji ýylda Bakuda nemes maşgalasynda doglan Rihard Zorge SSSR taryhynyň iň tanymal jansyzlarynyň biridir. "Ramzaý",

"Inson" lakamly Zorge Ikinji jahan urşundan öň Ýaponiýada SSSR-iň hasabyna işläpdir.

Rihard Zorgenin ýetmedik ýeri ýokdur. Türkmen taryhçylary tarapyndan heniz takykklanmadyk bir maglumata görä, Zorge geçen asyryň 20-30-njy ýyllarynda türkmen intelligensiýasynyň we möhüm döwlet işgärleriniň Staliniň adam kerçeýji çarhynyň aşagyna düşmeginde-de uly roly bolupdyr. Aýtmaklaryna görä Zorge Orta Aziýadaky türki respublikalaryň millileşmegi ugrunda özara hyzmatdaşlyk etjek belli şahsyýetleriň Ankarada gizlin saklanýan sanawynyň fotokopiýasyny Staline ugradypdyr. Fotokopiýasy alnan şol sanawdan diňe Garaja Burunow we Berdi Kerbabaýew aman galypdyr.

Zorge Germaniýada we Ýaponiýada žurnalist donuna bürenen jansyz bolup işläpdir. Ol 1941-nji ýylda Tokioda ele düşýär we 1944-nji ýylda ölüme höküm edilýär.

Ölmeziniň öňüsyrasy SSSR bilen gatnaşygynyň barlygyny inkär etdi. Emma aradan çykan wagtyndan ýigrimi ýyl geçensoň (1964) SSSR Zorgä "Sowet Soýuzynyň Gahrymany" diýen hormatly ady dakdy.

- **Kim Filbi**

1912-nji ýylda Angliýanyň tabynlygyndaky Hindistanda iňlis çinowniginiň maşgalasynda doglan "Kim lakamly Garold Adrian Russel Filbi jansyz we syýahatçy Jon Filbiniň ogludyr. Ol "Sowuk uruş" ýyllarynyň ikitaraplaýyn işläň jansyzlaryň biridir. Ilkibaşda britan kontrrazwedkasynyň ýokary wezipeli jansyzlaryndan bolan Filbi, soňra SSSR-iň hasabyna KGB üçin jansyzlyk edipdir.

Kim Filbi 1988-nji ýylyň 11-nji maýynda aradan çykdy.

- **Mihail Kolsow**

Asyl käri ýazyjy we žurnalist bolan Mihail Ýefimowiç Kolsow 1898-nji ýylda Kiýewde doguldy. Onuň doglandaky ady Moiseý Haimowiç Fridlýanddyr. Şol bir wagtyň özünde ýazyjy, publisist we jemgyýetçilik işgäri bolan Kolsow Ispaniýada Graždanlyk urşy turanda Kremliň hasabyna jansyzlyk edýän eken.

Kolsow Ispaniýanyň Graždanluk urşy hakynda ýazan kitaplary bilen giňden tanalýar.

1940-njy ýylyň 2-nji fewralynda atylyp öldürilýär.

Dünýä belli amerikan ýazyjysy Ernest Hemingueýiň "Jaň kim üçin kakylýar?" («По ком звонит колокол» – "For Whom the Bell Tolls") romanynda M.Kolsowyň obrazy Karkow ady bilen hereket

edýär.

- **Sidney Reýli**

1873-nji ýylda Odessada doglan Sidney Reýli Jeýms Bonduň çeper obrazynyň döremeginde esas bolup hyzmat edipdir. Reýli iňlisleriň hasabyna jansyzlyk edenem bolsa, bir wagtyň özündäly ýurduň hasabyna jansyzlyk edip bilipdir.

XX asyryň ilkinji superagenti hasap edilýän Reýli 1925-nji ýylda Moskwada aradan çykýar.

- **Gaý Býorjess**

1911-nji ýylda doglan Gaý Frensis de Monsi Býorjess iňlisleriň gizlin gullugynda işlemek bilen SSSR-iň hasabyna jansyzluk eden ikitaraplaýyn agentdir. Ol "Sowuk uruş" ýyllarynyň taryhynda uly rol oýnan şahsyýetleriň biridir. Radio gepleşiklerini alypbaryjy Býorjess, "Kembriž başligi" diýip tanalan jansyzlaryň biri hasaplanypdyr.

Gaý Býorjess 1963-nji ýylda Moskwada aradan çykypdyr.

- **Entoni Blant**

1907-nji ýylda Angliýanyň Bornmut şäherinde doglan Entoni Frederik Blant "Kembriž başligine" giren jansyzlaryň biridir. Sungatynyň taryhyny öwreniji Blant iňlis gizlin gullugynda işlemek bilen bir wagtyň özünde SSSR-iň hasabyna jansyzlyk edipdir.

Entoni Blant 1983-nji ýylda Londonda aradan çykypdyr.

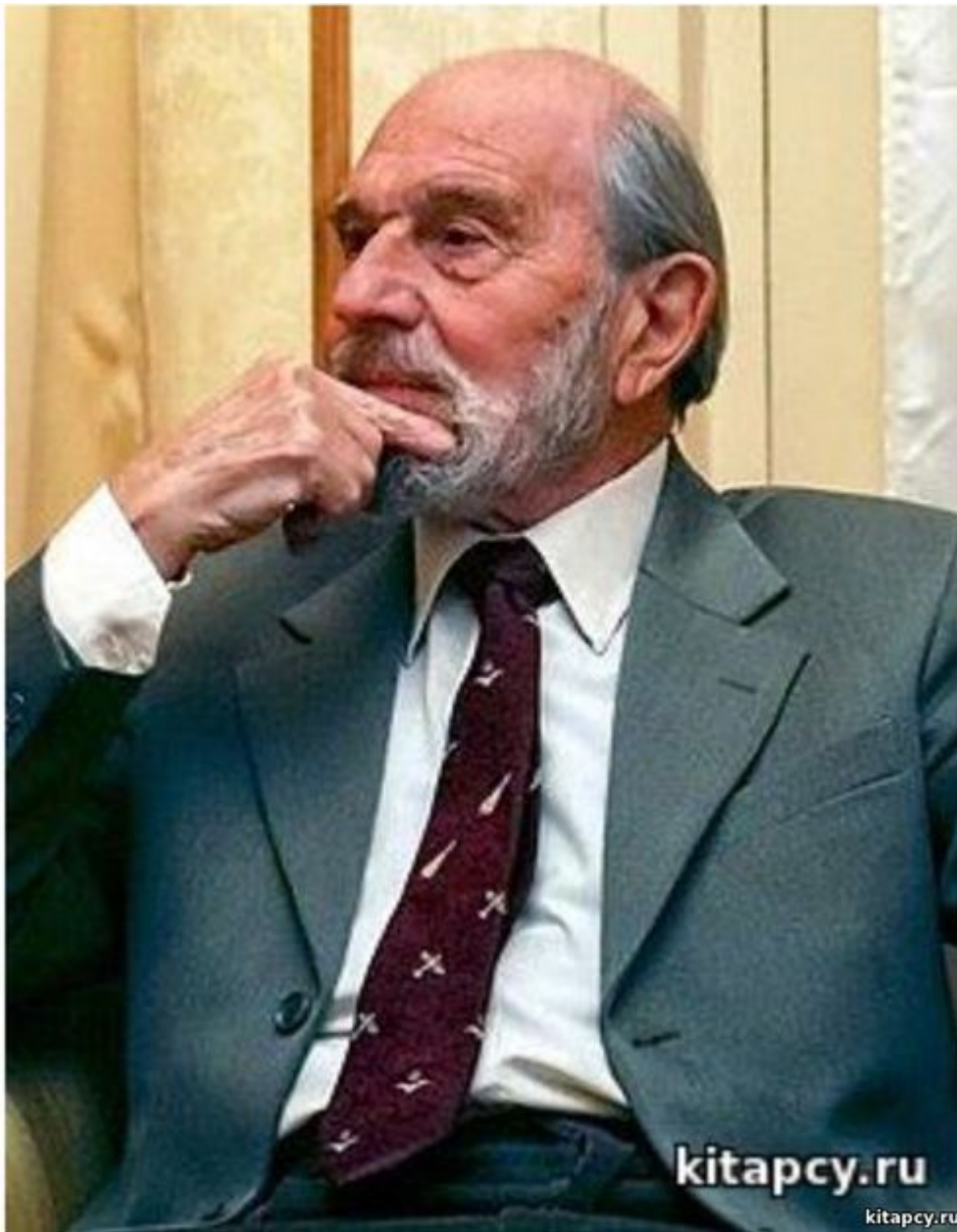

- **Dušan Popow**

1912-nji ýylda şol wagt Awstro-Wengriýa imperiýasynyň çägindäki Serbiýada doglan Dušan Popow Ikinji jahan urşunda iňlisleriň gizlin gullugynyň hasabyna işläp nemek kontrrazwedkasyna nädogry maglumatlary beren ikitaraplaýyn jansyzdyr.

Ol ABŞ-ny ýaponlaryň Pýorl Harbora hüjüm etjekdigini öňünden habar beripdir. Emma FBR oňa ynanmazçylyk edipdir. Popowyňam edil Sidneý Reýli ýaly Jeýms Bonduň obrazyna esas bolandygy aýdylýar. Onuň geçen jansyzlyk ýoly "Jansyzlaryň jansyzy"

("Casuslar Casusu") ady bilen türk dilinde hem neşir edildi. D.Popow 1981-nji ýylda Fransiýada aradan çykdy.

- **Jorj Bleýk (G.I.Behter)**

1922-nji ýylda doglan Jorj Bleýk (sowet kontrazwedkasyndaky ady Georgiý Iwanowiç Behter) Demirgazyk Koreýada tussag astyna alynmagy bilen dünýä jemgyýetçiliginiň ünsüni özüne çekdi. Üç ýyl Koreýada bolandan soňra Angliýa dolanan Bleýk ikitaraplaýyn jansyza öwrüldi. Kommunizm taglymatyndan täsirlenen Bleýk Demirgazyk Koreýanyň hasabyna jansyzlyk edip başlapdyr.

Iňlis hökümeti Bleýki tussag astyna alyp ony 42 ýyl azatlykdan mahrum edipdir. Türmeden gaçmagy başaran Bleýk ömrüniň galan

ýyllaryny SSSR-de geçirmek üçin Moskwa gaçyp geldi.
KGB-niň otstawkadaky polkownigi 97 ýaşly G.I.Behter häzirem
Moskwada ýaşaýar.

- **Kristina Skarbek**

1908-nji ýylda doglan polýak jansyzy Kristina Skarbek Ikinji jahan urşunda iňlisleriň hasabyna jansyzlyk edipdir. Onuň nemes basybalyjylarynyň golastyna düşen Polşadan we Fransiýadan edinen gizlin maglumatlary bilen ünsi özüne çekdi. K.Skarbek 1952-nji ýylyň 15-nji iýunynda Londonyň myhmanhanalarynyň birinde pyçaklanyp öldürildi.

• Är-aýal Rozenbergler

ABŞ-ly är-aýal Etel we Ýulius Rozenberg 1953-nji ýylda atom bombasy we ýadro boýunça gizlin syrlary SSSR-e satmak bilen aýyplanyp sud edildiler we olaryň ikisi-de elektrik oturgyçda oturdylyp öldürildi. Bu ýowuz jeza şol wagt dünýä jemgyýetçiliginde uly seslenme döretdi. Rozenbergler ABŞ-nyň Kommunistik partiýasynyň agzasydy. Şeýle-de bolsa sowet hökümeti Rozenbergleriň garşysyna bildirilen aýyplamalaryň töhmetdigini aýdyp, protest bildirensoň aýyplamalaryň näderejede dogrulygy hakynda uzak wagtlap jedel gitdi. Birnäçe ýyl geçensoň sowet tarapynyň Rozenbergler bilen gizlin gatnaşyk saklandygy subut edildi. Ýulius Rozenberg hakykatdanam agent bolup çykdy. Emma onuň adamsy Etel Rozenbergiň jansyzlygyna welin, hiç hili delil tapylmady.

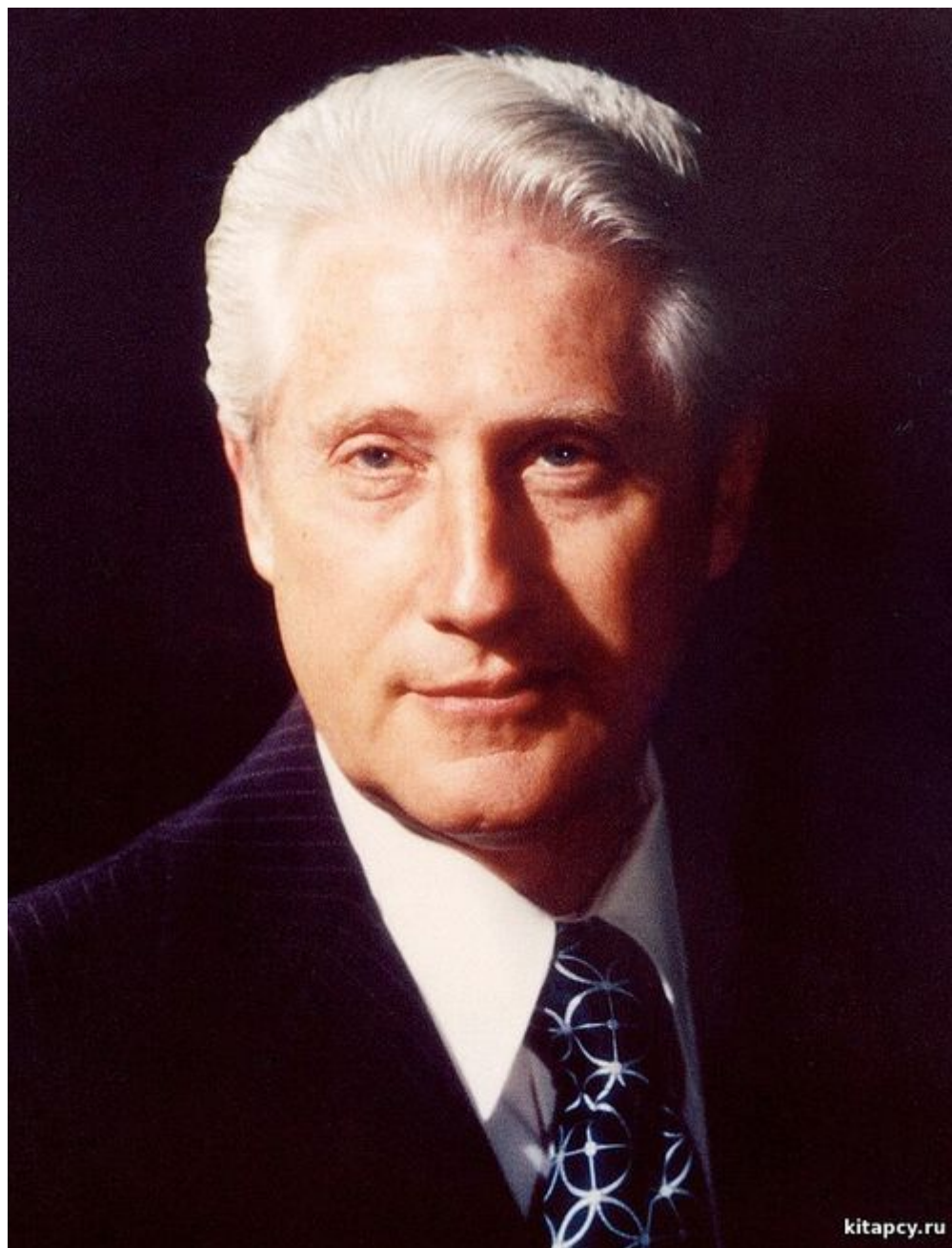

- **Oleg Wladimirowiç Penkowskiý**

1919-njy ýylda doglan "Agent Geroý" lakamly Oleg Wladimirowiç Penkowskiý SSSR-iň Baş kontrrazwedka upravleniýesi GRU-nyň polkownigidi.

O.W.Penkowskiý 1950-1960-njy ýyllarda Britan korollygyna we ABŞ-na SSSR-iň Kubada raketa ýerleşdirjekdigini we Kuba raketa krizisiniň döremek ähtimallygyny habar beripdir.

1955-nji ýylda Ankarada harby ataşşe bolup işläň Penkowskiý 1963-nji ýylda ABŞ-na we Angliýa döwlet syrlaryny satandygy üçin ölüm jezasyna höküm edilipdir.

- **Mark Felt**

1913-nji ýylda doglan "Düýpsüz bokurdak" lakamly Wilýam Mark Felt FBR-iň 2-nji belgili jansyzydyr.

1974-nji ýylda turan "Watergeýt" dawasynda ABŞ-nyň 37-nji Prezidenti Riçard Niksony öz arzasyny ýazyp işden gitmäge iteren iki žurnalist Bob Wudwart we Karl Bernşteýn maglumatlary Mark Feltden alandygyny aýdypdyr. Bu maglumatlaryň hakykatdanam Felt tarapyndan syzdyrylandygyna kän bir ynanylmasa-da, aýdylýanlar otuz ýyldan gowrak wagt geçensoň 2005-nji ýylda hut özüniň boýun almagynda tassygyny tapdy.

Mark Felt 2008-nji ýylda aradan çykdy.

- **Ramon Merkader**

1913-nji ýylda Ispaniýanyň Barselona şäherinde doglan Haýmo Ramon Merkader del Rio sowet hökümetiniň hasabyna jansyzlyk eden ispan agentidir.

Merkader 1940-njy ýylda Staliniň ýörite görkezmesi boýunça Lew Troskiniň garşysyna Meksikada amala aşyrlan kast edilşik bilen giňden tanalýar. Troskiniň ganyna galmagy başaran Merkader bu ganhorçulykly etmişi üçin "Sowet Soýuzynyň Gahrymany" diýen ada mynasyp boldy.

SSSR-iň häzirem gizlinligi goralyp saklanýan arhiwlerinde

kommunist Merkaderiň NKWD-iň hasabyna jansyzlyk edendigi anyk subut edilen hakykatdyr. Ýigrimi ýyllap türmede oturan Merkader 1978-nji ýylda Kubanyň paýtagty Gawanada aradan çykdy.

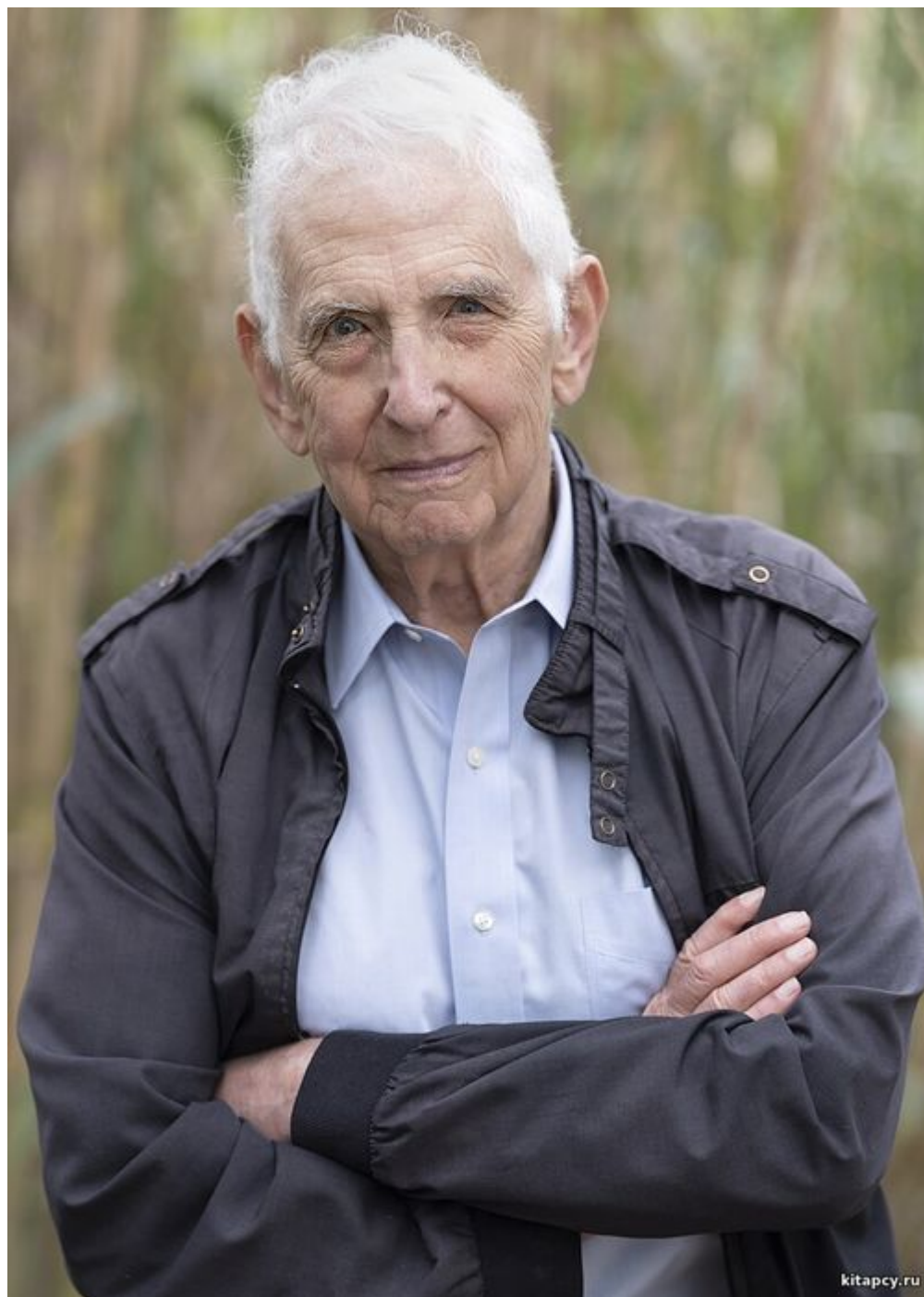

- **Klaus Fuks**

1911-nji ýylda Germaniýanyň Rýusselhaým şäherinde doglan Emil Ýulius Klaus Fuks sowetleriň hasabyna jansyzlyk eden nemes agentidir. Atom bombasynyň öndürilmeginde möhüm rol oýnan fizik Fuks Germaniýanyň Kommunistik partiýasy bilen ýakyn gatnaşyk saklapdyr.

Fuks amerikanlaryň "Manhetten meýilnamasy" boýunça toplan maglumatlaryny SSSR-e syzdyrmakda aýyplanyp tussag astyna

alyndy. 1950-nji ýylyň ýanwar aýynda ol jansyzdygyny boýun alypdyr. Angliýanyň raýatlygyndan çykarylan Fuks dokuz ýyl türmede ýatyp çykansoň Gündogar Germaniýa ýerleşipdir. Fuks 1988-nji ýylyň 28-nji ýanwarynda Berlin diwary ýykylmazynyň öňüsyrasy aradan çykdy.

- **Daniel Ellsberg**

1931-nji ýylda doglan Daniel Ellsberg Wýetnam urşunda amerikan hökümetiniň harby syrlaryny aýan eden adam hökmünde tanalýar. Amerikan aktiwisti we harby analitigi Ellsberg 1971-nji ýylda

Pentagonyň iňňän gizlin resminamalaryny "Nýu-Ýork Taýms" ("New York Times") we beýleki gazetlerde çap etdirdi.

2009-njy ýylda Ellsbergiň durmuşyndan söz açýan "Amerikanyň iň howply adamy: Daniel Ellsberg we Pentagonyň resminamalary" («Самый опасный человек в Америке: Даниэль Эллсберг и документы Пентагона») atly "Oskar" baýragyna hem hödürlenен dokumental film surata düşürildi.

Internet maglumatlary esasynda taýýarlandy. Taryhy makalalar